Діяльність Інституту педагогіки НАПН України у підготовці науково-педагогічних кадрів для освіти України: творення історичної пам'яті (1991-2026) [Електронний ресурс] : зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції / ред. кол.: Топузов О.М., Дічек Н.П.; / за наук. ред. Н.П.Дічек; 15 травня 2026 р., м. Київ, Інститут педагогіки НАПН України. – Київ : Інститут педагогіки НАПН України, 2026. С. 141-145.

ISBN 978-617-9006-33-3

Яценко В.С.
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
відділу навчання географії та економіки
Інституту педагогіки НАПН України
ORCID ID: 0000-0002-7948-2983

ВНЕСОК НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ІНСТИТУТУ ПЕДАГОГІКИ У СТАНОВЛЕНІ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ ЯК ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ

Заснування Інституту педагогіки НАПН України у 1926 р. стало точкою відліку до створення української національної шкільної методики навчання географії. Це створення модельних і навчальних програм та підручників, посібників, методичних рекомендацій як на поч. XX – поч. XXI ст. продовжується через розробку шкільних курсів географії і вивчення закономірностей процесу навчання і виховання учнів.

Внесок М. В. Шерлеманя, П. О. Радченка, А. Й. Сиротенка, В. П. Корнєєва, О. М. Топузова, Т. Г. Назаренко, В. С. Яценка та багатьох інших наукових працівників відділу навчання географії та економіки став фундаментом для створення цілісної національної системи географічної освіти, що забезпечила безперервну еволюцію методичної думки від перших краєзнавчих студій 1920-х років до сучасної цифрової та компетентнісної парадигми Нової української школи.

Ключові слова: методика навчання географії, Нова українська школа, Інститут педагогіки НАПН України.

Заснування Інституту педагогіки НАПН України у 1926 р. стало точкою відліку для створення саме української національної школи методики навчання географії. У період становлення (1926-1950 рр.) розроблялися перші навчальні програми з основою на застосування краєзнавчого принципу навчання. Це роботи **М. В. Шерлемань** та **П. О. Радченка**, які створили перші стабільні програми для кол. радянської української школи, де географія вперше була чітко розділена на фізичну та економічну [1, 2]

Географія довгий час знаходилась у стані накопичення і збору матеріалу. Цей процес складав першочергове завдання. Спроби привести в систему «географічне господарство» були на першому місці у багатьох дослідників. Про зміст географії і методи її вивчення та дослідження писали досить багато, що породжувало негаразди і розбіжності в поглядах на науку. Таким чином, довгий час теоретичні засади методики навчання географії залишились не повністю вияснені і це, безумовно, негативно відбивалось на дослідницький діяльності і ставленні до предмета. Теорію розглядають як класифікацію досвіду [3]. У своїй праці **А. Й. Сиротенко** розглядає теорію як результат класифікації багаторічного

досвіду. Це була перша спроба в Україні дати цілісну класифікаційну сітку методики навчання географії. Тому говорити про теорію географії – значить говорити про способи, за допомогою яких географи систематизують свої знання для того, щоб останні можна було легко і цілеспрямовано використати в умовах сучасного життя. Більш прикладного характеру в теоретичному плані щодо класифікації досвіду з географії обгрунтував **В. П. Корнєєв** в кінці 1990-тих рр., де вчений розглядає теорію уроку географії як класифікацію різних типів занять та методичних прийомів (від географічних карт до комп'ютерних програм) [4].

Методика географії – одна з педагогічних наук, яка у відповідності з навчально-виховними завданнями школи розробляє навчальний предмет – шкільний курс географії і вивчає закономірності процесу навчання і виховання учнів. Директор Інституту педагогіки НАПН України акад. **О. М. Топузов** перевів класифікацію педагогічного досвіду на рівень компетентнісного підходу, де у своїх роботах розкриваються цілі, зміст, методи, засоби та результати методики навчання географії [5].

У коло проблем, які досліджує методика навчання географії, входить: освітньо-виховні завдання географії в Новій українській школі (*a*), зміст географічної освіти (*b*), викладацька діяльність учителя (*c*), навчальна діяльність учня (*d*) виховання і розвиток учнів у процесі навчання географії (*e*).

У світлі цих завдань на перше місце претендує проблема підвищення географічних знань.

Методика навчання географії, як прикладна галузь педагогічної науки, реалізує свій теоретичний потенціал через наукове обґрунтування та вдосконалення освітньої практики. Досліджуючи закономірності навчання і виховання учнів, методика забезпечує практику викладання і надає вчителям допомогу у підвищенні якості навчальної і виховної роботи. Конкретно ця допомога практиці висвітлюється в:

a. розкритті значення і завдань географії в системі базової і профільної загальної середньої освіти, а також морального, трудового і естетичного виховання;

b. в науковому аналізі і удосконаленні змісту курсів шкільної географії;

c. в озброєнні вчителя знаннями науково обґрунтованих і практично перевірених методів навчання і виховання стосовно до змісту різних курсів за вибором інтегрованого змісту географії;

d. у розкритті найбільш раціональних способів навчання учнів, в т. ч. формування дослідницьких компетентностей учнів у процесі навчання географії в закладах загальної середньої освіти;

e. в ознайомленні вчителя з змістом (знань, умінь, навичок, ставлень), методами (частково-пошуковим, дослідницьким, проблемним викладом, теоретичними і емпіричними), засобами (інформаційно-ресурсними, матеріально-технічними, програмно-технологічними) та формами (класно-урочною, позаурочною, позашкільною) роботи.

Методика географії не тільки встановлює принципи і методи, які сприяють здобуттю географічних знань, але й розглядають подолання утруднень у навчанні географії.

У своїх дослідженнях методика навчання географії має вихід із загальних закономірностей і положень, встановлених дидактикою. Разом з тим положення і закономірності, що досліджуються методикою навчання географії, збагачують дидактику і в якійсь мірі позитивно впливають на її подальший розвиток.

Методика навчання географії має тісні зв'язки з психологією, що вивчає закономірності психічної діяльності учнів. Проблема здобуття географічних знань в своїй основі спирається на психічні процеси як запам'ятовування, розуміння, воля, емоції.

Особлива роль педагогічної психології полягає в розробці мотивів навчання, формуванні і розвитку пізнавальних інтересів учнів стосовно до географічної освіти.

У методичних дослідженнях періоду 2015-2026 рр., який пов'язаний із впровадженням Концепції Нової української школи, ці конкретні продукти відділу навчання географії та економіки Інституту педагогіки НАПН України створені під кер. **Т. Г. Назаренко** представлені вагомими здобутками: *фундаментальні результати* – розробка наукових засад формування ключових і предметних компетентностей (географічної грамотності) в учнів; обґрунтовано структуру та зміст географічної освіти для базової (5-9 кл) та профільної (10-12 кл) школи в умовах гімназії і ліцею; *прикладні результати* – розроблено Модельні освітні програми для Нової української школи, як приклад прикладної реалізації Державного стандарту базової середньої освіти 2020 р. [6, 7]; підручники нового покоління, які спрямовані на практичну, в т. ч. пошуково-дослідницьку діяльність; зошитів-практикумів, що базуються на дослідницькому та проєктному методах та створюються цифрові додатки до підручників, віртуальних екскурсій тощо.

Діяльнісний підхід Нової української школи є наскрізним у періоді до 2030 р., коли наший теоретичний внесок як докторанта, полягає у переосмисленні ролі учня: від «слухача» до «активного дослідника» [8], коли природничо-географічна компетентність неможлива без оволодіння методами наукового пізнання (спостереження, дослід, експеримент, моделювання). Систематизовані нами типи пошуково-дослідницької діяльності учнів залежно від віку – від простих спостережень за погодою у 6 класі до складного соціально-економічного аналізу місцевої громади у 9-12 класах, де важливу роль відіграють геоінформаційні системи як цифрове середовище для реалізації дослідницьких проєктів.

Література

1. Шарлемань М. В. Як збирати колекції : методичні поради для вчителів природознавства та географії. Харків ; Київ : ДВУ, 1928. 64 с.
2. Програми для початкової та середньої школи. Географія / Наркомпрос УСРР ; за ред. П. О. Радченка. Харків : Рад. школа, 1933. 54 с.
3. Сиротенко А. Й. Методи навчання географії в школі. Київ : Рад. школа, 1975. 152 с.
4. Корнєєв В. П. Навчально-методичне забезпечення шкільної географічної освіти. Педагогічна газета. 1997. № 10. С. 4.
5. Топузов О. М. Методика навчання географії : навч. посіб. для студ. геогр. фак. вищ. навч. закл. Київ : Світ знань, 2012. 312 с.
6. Назаренко Т. Г. Методика навчання географії України в загальноосвітніх

навчальних закладах (особливості навчання). Харків : ВГ «Основа», 2016. 112 с. (Серія «Бібліотека журналу «Географія» ; вип. 11 (155)).
7. Модельна навчальна програма «Географія. 6-9 класи» для закладів загальної середньої освіти / Запотоцький С. П., Карпюк Г. І., Назаренко Т. Г., Яценко В. С. [та ін.]. 2021. URL: https://osvita.ua/doc/files/news/863/86384/Geografiya_6-9_kl_Zapotockij_S_P__ta_in_.pdf (дата звернення: 04.05.2022).
8. Яценко В. С. Формування дослідницьких компетентностей учнів з географії як наукова проблема. Proces edukacyjny w czasie wojny i powojennej odbudowy Ukrainy z integracją ze wspólnotą europejską : monografia / red. O. Topuzov [et al.]. Łomża ; Kijów, 2024. S. 141–149.